

UTICAJ GLOBALIZACIJE NA PREHRAMBENU INDUSTRIJU PUTEM GENETSKI MODIFICIRANIH ORGANIZAMA U BOSNI I HERCEGOVINI I SRBIJI¹

Aida Hanić²

Apstrakt

Cilj ovog rada jeste prikazati kako globalizacija utiče na prehrambenu industriju Bosne i Hercegovine i Srbije, u kontekstu upotrebe genetski modificiranih organizama (GMO), kao jedine dvije zemlje regiona koje nisu članice Svjetske trgovinske organizacije (STO) čime im se uslovljava ulazak u EU. GMO su posljedica tehnološkog razvoja koji je nosilac procesa globalizacije. Svaka zemlja mora proizvesti dovoljnu količinu hrane za svoje stanovništvo a većina zemalja primorana je uvoziti hranu jer ne posjeduje uslove za proizvodnju u okviru svojih granica. GM proizvodi su prisutni i na tržištu zemalja regiona iako je zvanično na teritoriji ovih država zabranjen uzgoj GMO. Standardi EU zahtijevaju označavanje GM proizvoda ukoliko je GMO prisutan do 0,9 %. U SAD označavanje GM proizvoda je zabranjeno čime se putem transnacionalnih korporacija (TNK), koje uglavnom dolaze iz SAD, jasno otvara put ovim proizvodima do kupaca širom svijeta a tako i do tržišta BiH i Srbije.

***Ključne reči:** globalizacija, GMO, Svjetska trgovinska organizacija, transnacionalne korporacije, EU.*

¹Ovaj rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno-ekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU), finansiranih od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

²Aida Hanić, Magistar menadžmenta, Istraživač saradnik, Institut ekonomskih nauka u Beogradu i student doktorskih studija na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu, BiH

UVOD

Ljudska populacija od 6,93 milijardi ljudi živi u svijetu jedinstvenog sistema trgovinskih blokova i globalnih kompanija koje pod okriljem globalne ekonomije omogućavaju kreiranje globalnog tržišta dostupnog svakome. Globalizacija kao pojam izvedena je od riječi „global“ što znači ukupnost i u tom kontekstu globalizacija je naziv za pretvaranje svijeta u jedinstven prostor.³

Na razvoj globalizacije posebno su uticala dva faktora: slobodan tok roba, usluga i kapitala i tehnološki razvoj, prije svega u sferi komunikacija, informacija i transporta.

Savremena tehnologija, kao nosilac globalizacije, dovela je do razvoja genetske modifikacije odnosno **genetskih modificiranih organizama (GMO) koji se dobivaju tehnologijom rekombinatne DNA tj. primjenom laboratorijskih metoda kojima se genetski materijal iz različitih, i često nesrodnih organizama, kombinuje na način na koji se to ne događa u prirodi.** Cilj koji se želi ostvariti jeste profit a najveći nosioci ovog sistema su transnacionalne korporacije (TNK). **Prehrambena industrija je postala snažan motiv međunarodne trgovine, a činjenica koja to dokazuje jeste da vrijednost ove industrije** u svijetu iznosi oko 6 biliona dolara od čega se samo u SAD ostvaruje oko 1,4 biliona dolara.

Tranzicijska društva su posebno izložena procesu globalizacije. Naime, globalizacija i tranzicija su međusobno povezani, jer putem tranzicije teži se ka uspostavi privatnog vlasništva i razvoja slobodnog tržišta putem kojeg učesnici procesa globalizacije ostvaruju profit širom svijeta, jer nema prevelikih ograničenja, i gdje se pod okriljem razvoja i standardizacije normi poslovanja, iskorištavaju resursi takvih zemlja. U zemljama bivše SFRJ prehrambena industrija ima dugi vijek i još uvijek se pridaje važnost domaćoj proizvodnji, prije svega u domenu zdrave hrane. Jedan od razloga jeste i sam položaj zemalja koje obiluju prirodnim bogatstvima i potencijalima za proizvodnju kvalitetne, ispravne i prije svega sigurne hrane. Međutim, promjene su i ovdje prisutne. Sve je veći broj TNK koje posluju u ovom regionu. Posljedice ratova, političkih i ekonomskih kriza i proces tranzicije kroz koje prolaze, su dovele do velikog broja privatizacija državnih preduzeća u oblasti prehrambene industrije što otvara mogućnost da su i „domaće“ kompanije nosioci procesa globalizacije.

Budući da društva u tranziciji, u ovom konkretnom slučaju uzete za analizu su Bosna i Hercegovina i Srbija iz razloga što su ove dvije države jedine u regionu koje nisu članice Svjetske trgovinske organizacije (STO) a što se smatra jednim od uslova za pristupanje EU, teže ka članstvu u EU i od kojih se zahtijeva prilagođavanje zakonske regulative EU. U nastavku bit će analizirana prehrambena

³Berberovic Ljubomir, *Ekonomija i ekologija*, (Sarajevo: Revija 99, 1996.), str. 46

industrija EU, Bosne i Hercegovine i Srbije te na koji način se prehrambena industrija u ovim zemljama nosi sa procesom globalizacije.

GLOBALIZACIJA I PREHRAMBENA INDUSTRIJA

Globalizacija ima uticaj na sve sfere društva pa iz tog razloga može se reći da postoji politička, ekonomska i kulturna globalizacija. Kulturološka globalizacija odnosi se na trend vesternizacije svjetske kulture, prije svega u domenu jezika i potrošačke kulture. Nosioci političke globalizacije su, pored nacionalnih država, i međunarodne vladine organizacije i agencije, regionalne institucije, nevladine organizacije a poseban uticaj imaju TNK. Ekonomska globalizacija može se posmatrati kroz paradigmu akademskog shvaćanja ovog pojma gdje se globalizacija posmatra kroz četiri teze⁴:

globalističke teze (globalizacija je ovdje i ona će ostati);

skepticističke teze (ona ne postoji);

transformacijske teze (ona postoji, ali je puno kompleksnija) i

antiglobalističke teze (ona je ovdje, ali mi je ne volimo)

GMO je konkretan rezultat globalizacije. Prvi GM proizvod pojavio se u SAD. Bio je to paradajz koji je trebao da duže bude svježiji prilikom skladištenja. Iako je doživio komercijalni neuspjeh, pojavom novih GM vrsta, „industrija GMO” počinje ubrzani razvoj. GMO se posebno primjenjuju u poljoprivredno-prehrambenoj industriji a najviše korišteni GMO su soja, kukuruz i uljana repica.

Globalna prehrambena industrija čini oko 10% svjetskog BDP-a koji je u 2010. godini iznosio oko 60 milijardi dolara. Međutim, globalno zagrijavanje, ratovi, smanjenje poljoprivrednih površina za uzgoj određenih vrsta, smanjenje izvora pitke vode i porast broja stanovnika su elementi koji će dovesti do pada svjetske prehrambene proizvodnje, a istovremeno i do veće potražnje za hranom, posebno u zemljama kao što su Kina i Indija koje bilježe snažan ekonomski rast. Za Indiju postoje procjene da će preuzeti mjesto od Kine kao najmnogoljudnije zemlje na svijetu. Kao posljedica globalizacije na svijetu postoji više od milijardu pretilih osoba gdje se desio presedan da je prvi put broj osoba sa prekomjernom tjelesnom težinom nadmašio broj neuhranjenih osoba. Još jedan trend koji se mora uzeti u obzir jeste i starenje stanovništva. Naime, prema podacima organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija (FAO-a), na svijetu je trenutno oko 27 % osoba ispod 15 godina dok broj starijih iznad 65 godina iznosi 8%. Dvije decenije prije ovaj odnos je bio 33% naspram 6% što je ogromna razlika. Pored toga po prvi put u istoriji čovječanstva sada veći broj ljudi živi u gradovima, oko 52%, nego u ruralnim oblastima. Najveći zagovornik GMO su SAD gdje se GM proizvodi ne

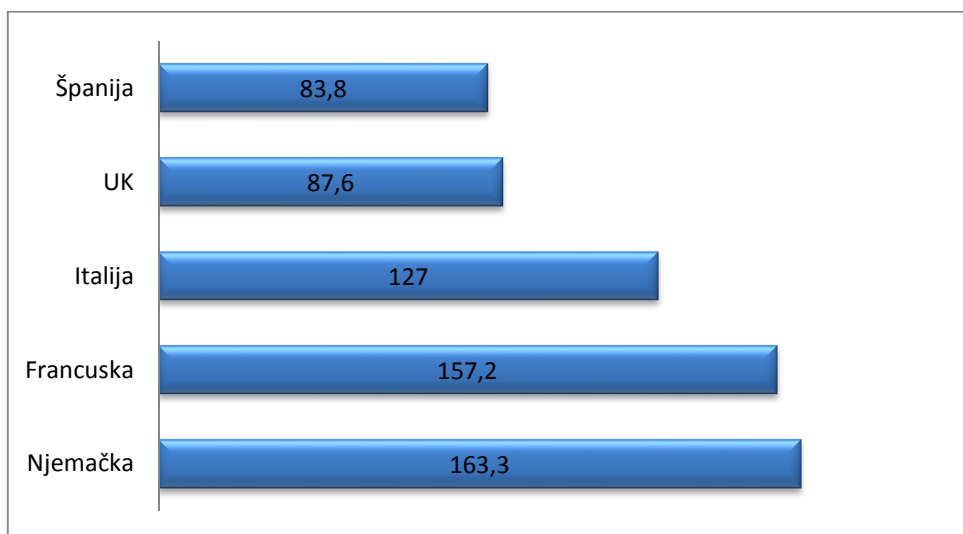
⁴Besim Čulahović, *Ekonomija svijeta - rast, razvoj i trendovi*, (Sarajevo: Ekonomski fakultet Sarajevo i Beogradska bankarska akademija, 2008.), str. 393

moraju posebno ni obilježavati. Prema podacima koje iznosi agencija „Bloomberg”, čak 75 % pakovane hrane na policama američkih samoposluga ima neke GMO komponente. S druge strane Atlantika, EU ima znatno strožiju kontrolu i zakonsku regulativu prema GMO o čemu će više biti govora u nastavku.

PREHRAMBENA INDUSTRIJA EU I GMO

U EU prehrambena industrija, poslije metalne industrije, je najveća i najznačajnija. U 2011. godini ova industrija ostvarila je prihod od 1,017 biliona eura što je za 6,8 % više u odnosu na 2010. godinu kada je taj prihod iznosio 953 biliona eura. Time je prehrambena industrija potvrdila mjesto najvećeg proizvođačkog sektora u oblasti visine prihoda, broja zaposlenih i bruto dodane vrijednosti sa učešćem od 14,9 %. Najveći procenat preduzeća su mala i srednja preduzeća gdje je zaposleno oko 4,25 miliona ljudi. U 2011. godini EU ostvarila je izvoz od 76,2 biliona eura dok je uvoz bio 63 biliona. Prehrambena industrije učestvuje u BDP-u EU sa 1,9 %. Najveći proizvođači hrane u EU su zemlje članice Njemačka, Francuska, Velika Britanija, Italija i Španija. EU najviše izvozi u SAD i Rusiju a primjetan i veći izvoz na tržište Kine i Hong Konga.

Grafik 1. Prihodi od prehrambene industrije u pet najvećih proizvođača u EU

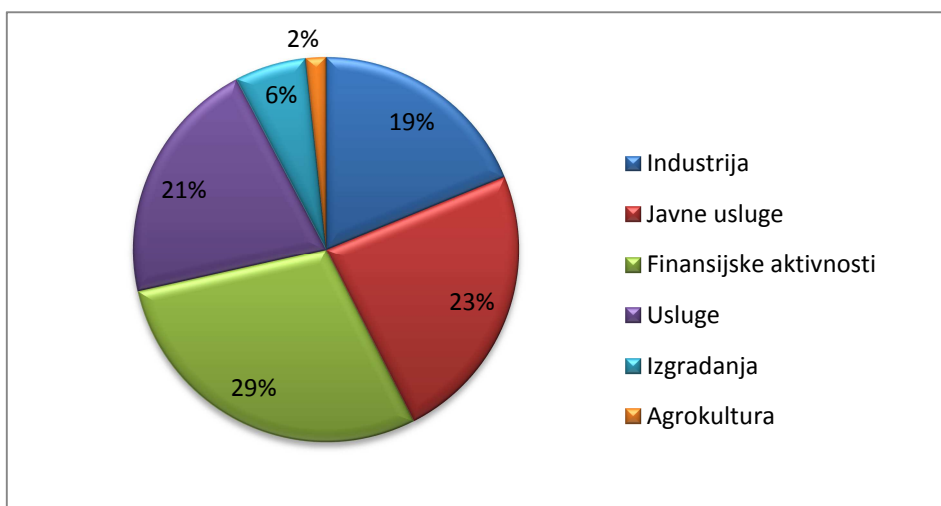

Izvor: Eurostat 2010

Za vrijeme svjetske finansijske krize, prehrambena industrija je jedina ostala stabilna i u periodu od 2008. godine do 2011. godine ostvarila rast od 2,6 % za razliku od cjelokupnog sektora proizvodnje EU koji je pao za 4,2 %. U periodu

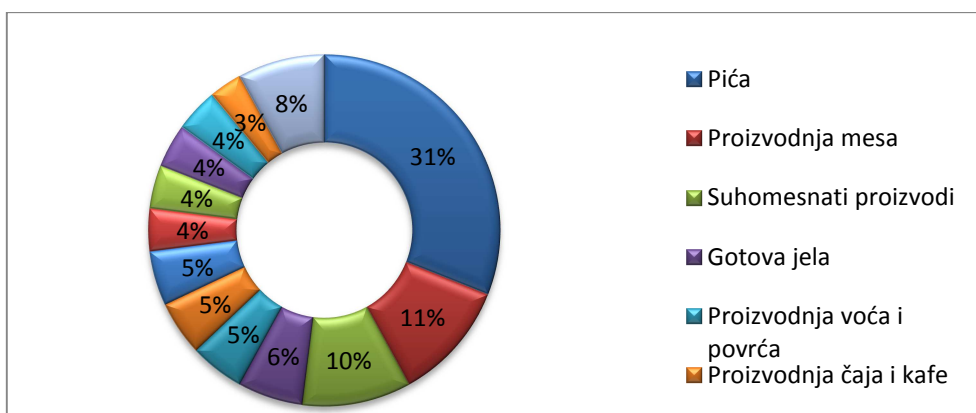
2010. i 2011. godine najveći izvoz ostvaren je u oblasti proizvodnje i prerade mesa, proizvodnje čaja i kafe i ulja i masti. EU spada u najveće izvoznike prehrambenih proizvoda sa 16,5% u 2011. godini kao i najvećeg uvoznika hrane sa 15,1% u 2011. godini. Na drugom mestu nalazi se SAD sa ostvarenim izvozom od 12,2% u 2011. godini i uvozom od 14,2 % u 2011. godini. U oblasti ulaganja u istraživanje i razvoj, EU ulaže 0,53 % što se smatra niskim procentom ulaganja u odnosu na druge zemlje poput SAD i Japana.

Grafik 2. Struktura BDP u EU

Izvor: Eurostat 2010

Grafik 3. Struktura prehrambene industrije u EU

Izvor: Eurostat 2010

Tabela 1. Ulaganje u istraživanje i razvoj u prehrambenoj industriji u 2011. godini

Investicije u istraživanje i razvoj (milijarde eura)	
SAD	3,0
EU	1,9
Japan	1,9
Switzerland	1,3
South Korea	0,1
New Zealand	0,1
Total	8,3

Izvor: The 2012 EU Industrial R&D Investment Scoreboard, JRC and DG RTD

Iz gore navedenog može se zaključiti koliko je prehrambena industrija bitna za ekonomiju Europske Unije. Međutim postavlja se pitanje kakav je stav same Unije prema GMO? Zakoni u EU su vrlo rigorozni po pitanju GMO i za svaki slučaj zahtjeva se ispitivanje Europske agencije za sigurnost prehrambenih proizvoda (EFSA). U EU dozvoljen je uzgoj kukuruza MON 810a najveći proizvođač GMO kukuruza je Španija u kojoj se on uzgaja na 76.000 hektara što predstavlja oko 20% proizvodnje kukuruza u toj zemlji. Zakonodavstvo nalaže da proizvođač u EU mora da naznači na etiketi da li njeni proizvodi sadrže GMO ali samo u slučaju da oni prijelaze 0,9 % sastava proizvoda što znači da se oni proizvodi koji sadrže npr samo 0,1 % ne obilježavaju jer ne prijelaze granicu.

U Sjedinjenim Američkim Državama je odobren uzgoj 25 genetski modificiranih biljaka, a danas je u toj zemlji oko 85% kukuruza GMO, oko 91% soje te oko 88% pamuka.⁵ U oblasti proizvodnje GMO najveći svjetski biotehnološki poljoprivredni proizvođač sjemena kukuruza i soje je američka kompanija Monsanto. Najveći kupac njihovih proizvoda je Argentina čiji je kompletan prinos soje genetski modifikovan kao i većina prinosa kukuruza i pamuka. Iz EU se garantuje da su proizvodi koji na sebi imaju etiketu „BIO“ ispravni u pogledu da ne sadrže GMO. Najveći protivnici GMO u EU su Njemačka i Francuska kao dvije najveće ekonomije EU. S druge strane u Španiji, Portugalu i Rumuniji zakoni su popustljivi u domenu GMO što će sigurno biti tačka ulaska na tržište EU. Postavlja se pitanje zašto se toliko razlikuje odnos prema GMO u EU i u SAD? Istraživanja su pokazala da su određeni skandali u prehrambenoj industriji na tlu Europe uticali da javno mijenje ima negativan stav prema GMO. Najviše se dovodi u vezu epidemija kravljeg ludila u Velikoj Britaniji iako zvanično GMO nikada nisu dovođeni u vezu sa tom epidemijom.

⁵<http://www.tportal.hr/scitech/znanost/276452/Zasto-je-EU-toliko-protiv-GMO-a-a-SAD-ne.html> (pristupljeno 25.11.2013.)

Ka članstvu EU teže i Bosna i Hercegovina i Srbija i evidentno je da će morati uskladiti zakonsku regulativu i u ovoj oblasti što će vjerovatno dovesti do promjena u samoj prehrambenoj industriji ovih zemalja.

PREHRAMBENA INDUSTRIJA BOSNE I HERCEGOVINE

Prehrambeni sektor je veoma bitan faktor razvoja zemalja Zapadnog Balkana, prije svega zato što znatno učestvuje u BDP-u zemalja i u njihovom izvozu. Industrija Bosne i Hercegovine pretrpila je ogromne štete za vrijeme ratnih sukoba, a prema procjenama, štete u poljoprivredno-prehrambenom sektoru procjenjuju se na 4,5 milijardi dolara. Politička nestabilnost, neusklađenost zakonodavstva, nefunkcionalan institucionalni aparat kao i prevelika administracija, doveli su do vrlo lošeg stanja u cjelokupnoj industriji BiH a time i u samoj prehrambenoj industriji. U godinama poslije rata, otpočeo je proces privatizacije državnih kompanija gdje je većina kompanija kupljena od strane investitora iz regiona. Procjenjuje se da se 60 % malih preduzeća i 30 % velikih sada nalazi u privatnom vlasništvu ili su u postupku prodaje. Najveći problem predstavlja prevelika administracija gdje je prema izvještaju Svjetske banke, Doing Business 2013, BiH zauzela 162 mjesto od 185 ekonomija po lakoći započinjanja posla. Takvo činjenično stanje nije dobra podloga za direktne strane investicije (DSI). DSI u 2011. godini u BiH iznosile su 567 miliona KM⁶ (od kojih je 33 % uloženo u proizvodnju a 21 % u sektor bankarstva). U 2012. godini u oblasti koja obuhvata proizvodnju prehrambenih proizvoda, i koja ima dominantnu stopu udjela u prerađivačkoj industriji od 15,9%, zabilježen rast obima proizvodnje od 5,7%.⁷

Uvoz hrane iz zemalja iz neposrednog okruženja predstavlja značajnu stavku BiH uvoza, a indeks rasta cijena hrane u ovim zemljama je znatno viši od indeksa BiH. U 2012. godini uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iznosio je 1.795.712.748 KM (918.133.349 eura) dok je izvoz bio 444.546.247 KM (227.292.886 eura). U okviru CEFTA sporazuma najveći obim vanjskotrgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenim proizvodima BiH ima sa Hrvatskom⁸ i Srbijom. Potrošači u Bosni i Hercegovini se susreću sa problemom da većina uvezenih proizvoda nema isti kvalitet kao u zemlji porijekla pa čak i ako se radi o svjetski poznatim brendovima. BiH nije članica STO, a pregovori o pristupanju traju skoro 14 godina. Jedan od spornih pitanja jeste i dozvoljavanje prometa GM proizvoda. Naime, pitanje GMO je vrlo aktuelno pitanje u BiH prije svega zato što

⁶U BiH konvertibilna marka (KM) je fiksno vezana za euro i taj odnos iznosi 1 euro = 1.955830 KM.

⁷Vijeće ministara BiH, *Bosna i Hercegovina – ekonomski trendovi*, (Sarajevo, april, 2013.), str. 41

⁸Očekuje se promjena ovog poretka radi činjenice da je Hrvatska od 01.07.2013. postala članica EU.

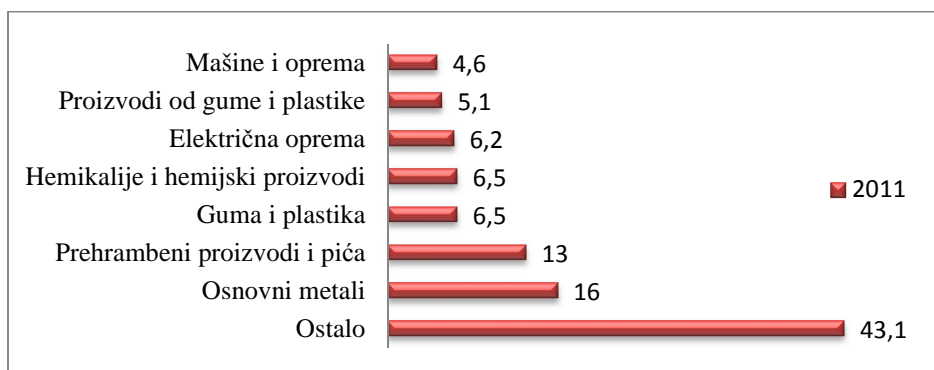
stanovništvo ne želi prisustvo GMO na tržištu BiH posebno ako se uzme u obzir i činjenica da poljoprivredno zemljište u BiH zauzima 2.600.000 ha ili 50% njene ukupne površine. Od 987.000 ha oraničnih površina 544.000 ha je obradivo. Oko 45% oraničnih površina je neiskorišteno zemljište što otvara znatne mogućnosti proizvodnji ekološki čiste i zdrave hrane. Općenito BiH i nema potrebu da proizvodi GMO prije svega jer se radi o malom broju stanovnika, oko 4 miliona.

Po Zakonu o GMO u BiH, dozvoljena je kontrola i detekcija, ali ne i uzgoj GMO u BiH. Ipak uvijek ostaje pitanje koliko je javnosti zaista poznata upotreba GMO i da li su takvi proizvodi već stigli na naše tržište a da toga nismo ni svjesni. Budući da je BiH više protiv GMO nego za, novi pravac prehrambene industrije može biti proizvodnja organske hrane posebno jer će se u budućnosti sigurno cijeliti proizvodi na kojima će biti oznaka BIO ili GMO FREE (bez GMO dodataka). Organska hrana ne sadrži pesticide, aditive, konzervanse, emulgatore a posebno ne GMO i takva hrana je znatno ispravnija i bezbjednija koja povećava sadržaj vitamina i minerala i utiče na poboljšanje zdravlja konzumenta ove hrane. To će sigurno biti nova budućnost jer veliki broj istraživanja koji se radi naučno dokazuje da GMO proizvodi štete ljudskom zdravlju. U BiH, u Sarajevu, osnovana je kompanija „Organska kontrola“ koja je postala ovlašteno certifikacijsko tijelo za izvoz organske hrane na tržište EU. To je jedina kuća ovlaštena za dodjeljivanje certifikata na Balkanu, u domenu organske proizvodnje, koju je zvanično priznao stalni Odbor za organsku poljoprivredu Europske komisije. Prema podacima Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, godišnje se u zemlje Europske unije izveze organske hrane u vrijednosti od oko 17 miliona KM (8.691.961 eura) a uveze oko 5 miliona KM (2.455.560 eura).

BiH mora iskoristiti svoju šansu i spremno dočekati novu eru u prehrambenoj industriji.

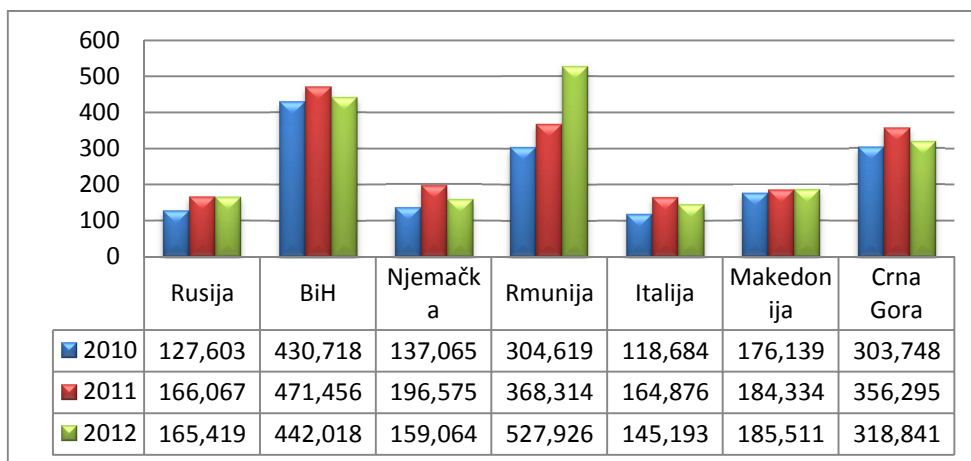
PREHRAMBENA INDUSTRIJA SRBIJE

Prehrambena industrija Srbije ima dugu tradiciju. Još od 1820. godine Srbija proizvodi i izvozi suhe šljive u Srednju Europu. Obradivo tlo u Srbiji iznosi 4,218,000ha što je čini među deset zemalja u svijetu po kvaliteti obradivih površina. Prehrambena industrija je najvažnija oblast prerađivačke industrije Srbije. Ona ostvaruje oko 30% ukupnih poslovnih prihoda i u ukupnom izvozu prerađivačke industrije učestvuje sa oko 15,5%. Izvoz proizvoda prehrambene industrije u 2011. godini iznosio je više od 1,1 milijardu eura, a pozitivan saldo razmjene iznosio je oko 556 miliona eura, što znači da uvoz čini samo 50% uvoza. U razmjeni sa EU u periodu od 2005. do 2010. godine, prosječan obim razmjene bio je 958 miliona eura a najveći obim razmjene bio je 2010. godine i iznosio je 1.180 miliona eura.

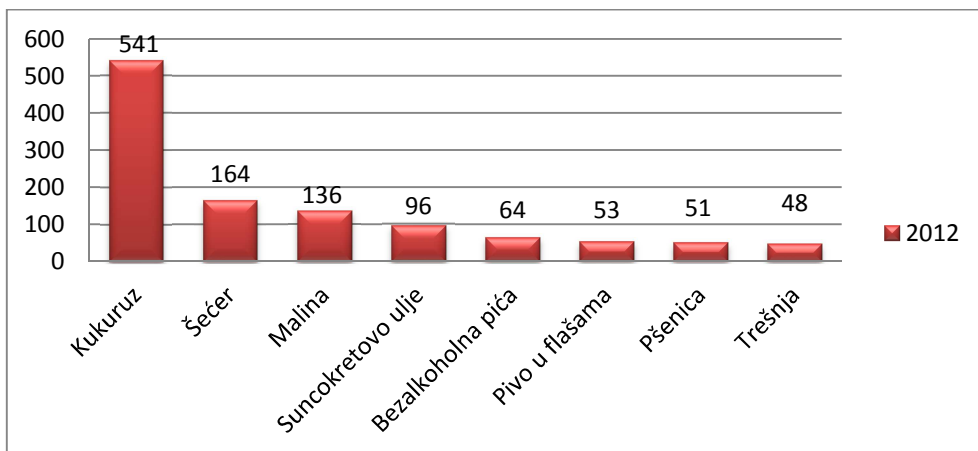
Grafik 4. Najznačajniji sektori u izvozu Srbije u 2011. godini

Izvor: Republički statistički zavod

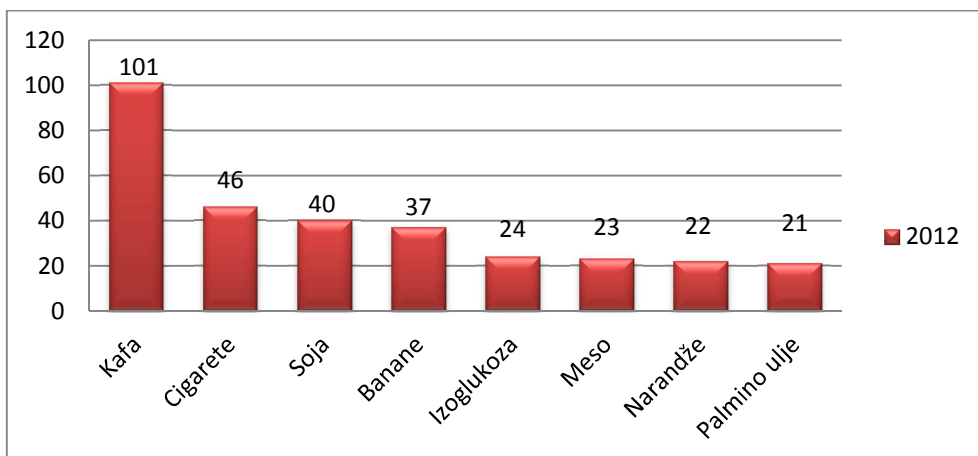
Najznačajniji trgovinski partneri Srbije u pogledu izvoza prehrambenih proizvoda su Rusija, Bosna i Hercegovina, Njemačka, Rumunija, Italija, Makedonija i Crna Gora.

Grafik 5. Zemlje u koje Srbija najviše izvozi (u hiljadama dolara)

Izvor: Republički statistički zavod

Grafik 6. Glavni izvozni prehrambeni proizvodi Srbije

Izvor: Republički statistički zavod

Grafik 7. Glavni uvozni prehrambeni proizvodi u Srbiju (u milionima \$)

Izvor: Republički statistički zavod

U posljednoj deceniji, prehrambena industrija Srbije postala je predmet interesovanja nekoliko svjetskih poznatih kompanija kao što su američki Pepsico, njemački NordZucker, austrijski Rauch, danski Carlsberg, belgijski Ab InBev i drugi. Od 2001 godine, prehrambena industrija privukla je 13,6 % DSI. Najveći broj kompanija kupljen je od strane hrvatskih investitora i trenutno u Srbiji posluje više od 200 hrvatskih firmi.

Osnovne karakteristike savremenog svijeta su stare globalizirane veze, koje su izgrađivane stoljećima i nove globalizirajuće veze, koje se pod uticajem novih sila

upliću u već stvorene mreže međusobnih odnosa različitih aktera.⁹ Strateški kurs Srbije je integracija u EU i izlazak domaćih kompanija na evropsko i svjetsko tržište gdje vlada jaka konkurencija i gdje su kompanije pretežno izvozno orijentisane. U takvim uslovima poslovanja zahtijeva se najsavremenija tehnologija, moderno organizovana kompanija, obrazovan i stručan radni kadar i iskusan menadžment. Globalizacija tržišta izaziva internacionalizaciju poslovanja i globalizaciju preduzeća. Razvojno ponašanje preduzeća je uslovljeno stanjem tržišta proizvoda i kapitala, razvojem inovacija i organizacionih formi.¹⁰ U tom kontekstu teži se ka uspostavi jedinstvenih standarda što znači da će se isti principi i forme poštovati na svim dijelovima svijeta. Iz toga može se zaključiti da je suština procesa globalizacije, posebno u domenu proizvodnje i trgovine, ustvari standardizacija.

Srbija je podnijela zahtjev za članstvo u STO u decembru 2004. godine. U februaru 2005. generalni savjet STO je prihvatio njen zahtjev i formirana je radna grupa sa zadatkom da započne pregovore o prijemu. Ipak ni 2013. godine Srbija neće biti primljena u STO zato što još nije ispunila sve uslove za ulazak u STO. Naime, u STO nisu dozvoljene eksplicitne zabrane uvoza bilo kog proizvoda a u Srbiji to je slučaj sa GMO. Općenito, u Srbiji postoji veliki otpor prema GMO i sve su naznake da se neće dozvoliti gajenje GMO na teritoriji Srbije ali isto tako vjerovatno se neće moći zabraniti promet tih proizvoda. Najveća opasnost su meso i mleko koji se uvoze u Srbiju iz zemalja u kojima je dozvoljeno korišćenje GMO u ishrani stoke, posebno jer nema oznake, ukoliko je prisustvo ispod dozvoljenih 0,9%. Takođe uvoze se i velike količine gaziranih pića bez šećera koje se često zaslađuju sladom kukuruza koji je ustvari GM. Potrošači moraju biti informisani o GMO kako bi, ukoliko budu mogli birati između GM i „standardnih“ proizvoda, mogli sa sigurnošću odabrati onaj koji žele.

Generalno posmatrajući, Srbija je na dobrom putu ka daljnjem razvoju svoje privrede, a prije svega u domenu prehrambene industrije. To će posebno doći do izražaja u okviru CEFTA sporazuma, sada kada je Hrvatska postala članica EU, gdje će se ostaviti veći prostor za kompanije iz Srbije da plasiraju svoje proizvode po nižim cijenama jer će hrvatski proizvodi sada postati skuplji. Zemlje članice CEFTA-e su male i otvorene ekonomije i cilj koji se želi ostvariti jeste da putem slobodne trgovine među njima povećaju svoju konkurentnost i naprave potrebne reforme kako bi pristupanje EU bilo što lakše za njih. Međutim, onog trenutka kada i Srbija postane članica EU to će značiti istupanje i Srbije iz CEFTA sporazuma a do tada Srbija mora preuzeti sve mjere, prvenstveno u domenu prehrambene industrije, kako bi zaštitila i omogućila da se na njenom tržištu plasiraju ispravni, sigurni, bezbjedni i zdravi prehrambeni proizvodi.

⁹Besim Čulahović, *Ekonomija svijeta - rast, razvoj i trendovi*, (Sarajevo: Ekonomski fakultet Sarajevo i Beogradska bankarska akademija, 2008.), str. 393

¹⁰Dobrica Vesić, „Uticaaj globalizacije poslovanja na privredni sistem Srbije“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXII, br. 1 (2010), str. 144

ZAKLJUČAK

Globalizacija je proces koji ima svoje trajanje i koji zahvata sve zemlje svijeta. Teži se ka jedinstvenom sistemu gdje se svijet tretira kao globalno selo. Nosioci globalizacije su transnacionalne korporacije (TNK) koje imaju za cilj ostvarenje profita. TNK su posebno interesantne u oblasti prehrambene industrije gdje se dešavaju rapidne promjene, prije svega zbog velikog prirasta stanovništva na svijetu, posebno u zemljama u razvoju. Jedna od posljedica globalizacije, kao rezultat tehnoloških promjena, jeste i razvoj genetski modificiranih organizama odnosno GMO. GMO su karakteristični po tome što su rezultat čovjekovog djelovanja, nastali su u laboratorijama, a ne rezultat djelovanje prirode. **GMO se posebno primjenjuju u poljoprivredno-prehrambenoj industriji a najviše korišteni GMO su soja, kukuruz i uljana repica.** Vrijednost globalne prehrambene industrije u svijetu iznosi oko 6 biliona dolara i čini oko 10% svjetskog BDP-a.

Najznačajniji učesnici na tržištu prehrambene industrije u svijetu su Europska Unija i Sjedinjene Američke Države. **Za vrijeme svjetske finansijske krize, prehrambena industrija u EU je jedina ostala stabilna i u periodu od 2008. godine do 2011. godine ostvarila rast od 2,6 % za razliku od cjelokupnog sektora proizvodnje EU koji je pao za 4,2 %. Stavovi o GMO u EU i SAD-u su vrlo različiti.** Naime, u EU **proizvođač mora da** naznači na etiketi da li proizvod sadrži GMO ali samo u slučaju da oni prijelaze 0,9 % sastava proizvoda. Najveći protivnici GMO u EU su Njemačka i Francuska dok je najveći proizvođač GMO kukuruza u EU Španija. U SAD-u označavanje GMO je zabranjeno. Najveći biotehnološki poljoprivredni proizvođač sjemena kukuruza i soje Monsanto, dolazi upravo iz SAD.

Jedan od uslova ulaska u EU jeste i članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (STO). Jedine dvije države regiona koje nisu članice STO su Bosna i Hercegovina i Srbija. BiH o ulasku u STO pregovara oko 14 godina a Srbija je proces otpočela 2004. godine. Razlog neispunjenja svih uslova za članstvo jeste što ni BiH ni Srbija nisu uskladile svoju zakonsku regulativu po pitanju GMO. U STO nisu dozvoljene eksplicitne zabrane uvoza bilo kog proizvoda a u BiH i Srbiji to je slučaj. Inače, prehrambena industrija ovih zemalja ima dugu tradiciju i još uvijek se pridaje važnost domaćoj proizvodnji, prije svega u domenu zdrave hrane. Upravo zbog toga postoji otpor prema GMO. Po Zakonu o GMO u BiH, dozvoljena je kontrola i detekcija, ali ne i uzgoj GMO u BiH. Prehrambena industrija BiH ima dominantnu stopu udjela u prerađivačkoj industriji od 15,9%, i u 2012. godini zabilježen je rast obima proizvodnje od 5,7%. Međutim, BiH ima problem sa velikim uvozom prehrambenih proizvoda posebno iz susjednih zemalja gdje je u 2012. godini uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iznosio je 918.133.349 eura dok je izvoz 227.292.886 eura. S druge strane, prehrambena industrija Srbije bilježi odlične rezultate čiji je izvoz proizvoda prehrambene industrije u 2011. godini iznosio više od 1,1 milijardu eura. Očekuje se da će, izlaskom Hrvatske iz

CEFTA sporazuma zbog pristupanja EU, Srbija postati lider u okviru izvoza prehrambenih proizvoda u zemlje članice CEFTA-e.

Ipak, bitno je naglasiti da su i BiH i Srbija male ekonomije i da se izolovane od ostatka svijeta ne mogu dalje razvijati što znači da će morati razmotriti svoju politiku u domenu pristupanja STO odnosno EU. S druge strane vlade ovih zemalja moraju poduzeti sve kako bi zaštitili svoje građane i omogućili im da znaju koje proizvode kupuju jer prehrambena industrija sigurno ima svoje mjesto u budućnosti.

Literatura

1. Association of Business Consultants in BiH: Banchmarking report for 2012; Comparative analysis of business performance of the companies in BiH in food, wood and metal sectors compared with the same sectors in Croatia and Serbia, Sarajevo, 2013.
2. Berberovic Lj.: Ekonomija i ekologija, Revija 99, Sarajevo, 1996.
3. Čulahović, B.: Ekonomija svijeta – rast, razvoj i trendovi, Ekonomski fakultet Sarajevo i Beogradska bankarska akademija, 2008.
4. Devetaković, S.: Ekonomika Jugoslavije, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2004.
5. GFA Consulting Group: Food Industry Study in Southeast Europe: Final Report, Hamburg, 2010.
6. Marsenić, V,D.: Ekonomika Jugoslavije, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2003.
7. The World Bank and International Finance Corporation; Doing business Bosnia and Herzegovina: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises, Washington, 2013.
8. The World Bank and International Finance Corporation; Doing business Serbia: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises, Washington, 2013.
9. Vesić, D., Uticaj globalizacije poslovanja na privredni sistem Srbije, MP 1, 2010.
10. <http://www.tportal.hr/scitech/znanost/276452/Zasto-je-EU-toliko-protiv-GMO-a-a-SAD-ne.html>
11. <http://srbijabezgmo.wordprijess.com/>
12. <http://siepa.gov.rs/sr/index/sporazumi/cefta.html>
13. http://www.mvteo.gov.ba/linkovi/ANALIZA_O_VTR_ZA_2012_BOS.pdf

IMPACT OF GLOBALIZATION ON FOOD INDUSTRY THROUGH GENETICALLY MODIFIED ORGANISMS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND SERBIA

Aida Hanić¹¹

Abstract

The aim of this paper is to show how globalization affects the food industry in Bosnia and Herzegovina and Serbia, in the context of the use of genetically modified organisms (GMOs), as the only two countries in the region that are not members of the World Trade Organization (WTO), which is conditional on their entry into the EU. GMOs are the result of technological development, which is the carrier of the globalization process. Each country has to produce enough food for its population but most countries are forced to import food because they don't have conditions for production within their borders. Although GM products are officially banned to cultivate in BiH and Serbia, in practice they are present on the market of these countries. EU standards require labeling of GM products if the GMO is present to 0.9%. In the U.S. labeling of GM products is prohibited, allowing transnational corporations (TNC), which mainly come from the United States, to distribute these products to customers around the world and likewise to the market of Bosnia and Herzegovina and Serbia.

Keywords: globalization, GMO, World trade organization, Transnational companies, EU.

¹¹ Aida Hanić, Ma, Research Associate, Institute of Economic Sciences, Belgrade and PhD student at School of Economics and Business, University of Sarajevo, B&H